

Rebâbnâme’de “Gönül” ile Alakalı Metaforlar Metaphors About “The Heart” in Rebâbnâme

Aytekin Yıldız^{1*}

¹ Doktorant, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye, <https://ror.org/00jga9g46>, <https://orcid.org/0000-0003-2996-0542>, avtekin-1@hotmail.com.

Phd Student, Ministry of National Education, Türkiye, <https://ror.org/00jga9g46>, <https://orcid.org/0000-0003-2996-0542>, avtekin-1@hotmail.com.

* Corresponding author

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş Tarihi: 21.05.2024
Kabul Tarihi: 15.08.2024
Yayın Tarihi: 30.09.2024

Benzerlik

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Değerlendirme

Ön İnceleme: İki hakem (editörler).
İçerik İnceleme: İki dış hakem/Çift taraflı
kürleme.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Aytekin Yıldız

Etik Bildirim

turkisharr@gmail.com

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu çalışmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Yayıncı

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016-
Akdeniz University, Faculty of Theology,
Antalya, 07058 Turkey.

Atıf

Yıldız, A. (2024). Rebâbnâme’de “gönül” ile alakalı metaforlar. *Turkish Academic Research Review*, 9/3, 332-347, <https://doi.org/10.30622/tarr.1487330>

Öz

Bu makalede amaç, Sultan Veled’in Rebâbnâme’sinde gönül ile alakalı tasavvufî anlayışın ve buna dayalı olarak yapmış olduğu metaforların tespit edilmesidir. Müellif tasavvufî konu edinen eserinde pek çok vesileyle bu mânevî tekamülün merkezinde yer alan gönüle değinmiş ve bu meydana bir hayli metafor üretmiştir. Zira kalp/gönül ile onun eğitimi ve tasfiyesi haddi zatında soyut bir konudur ve anlaşılıp anlatılması hayli izaha muhtaç olabilmektedir. Tam bu esnada Sultan Veled teşbîh, mecâz, istiâre vb. dil unsurlarını devreye sokarak konuyu muhatapı için anlaşılır hale getirme temayülündedir. Müellif tüm bunları gerçekleştirirken muhatabına konuyu anlatmakla kalmayıp aynı zamanda onu bir hayal âlemine de daldırmiş, böylelikle insanın hem aklına hem duyu dünyasına hitap etmiş olmaktadır. Sultan Veled talimlere tasavvufa dair dersini verirken karşısındakinin canını sıkmadan hatta belki de keyif almasını temin ederek talim ve terbiye etmenin yolunu bulmuş gibidir. Çalışmamıza, haddi zatında tasavvufun mihveri sayılabilecek gönül/kalple ilgili bilgi vererek başladık. Sonra çalışmamıza konu olan Rebâbnâme’nin baştan sona taranması suretiyle gönül/kalp kelimelerinin yerlerinin tespit edilmesi izledi. Akabinde bunu, metafora dair olduğu kanaatine vardığımız kelimeleri müellifin hangi ifadelerle açıklamaya çalıştığı, hakiki anlamında mı yoksa metaforik olarak mı kullandığı saptanmaya çalışıldı. Teşbîh, istiâre, mecâz vb. sanatlarla süslenen anlatımlarla ilgili beyitleri önceleyerek orada vurgulanan hususu başlıklarıyla bu başlık altında konuyla ilgili açıklama sunulmaya çalışıldı. Söz konusu açıklamalarda mevzuyla alakalı ayet-hadis, tasavvufî eserlerden istifade ettiğimiz gibi hususiyetle Mevlânâ’nın Mesnevî’sinden beyitlere yer verdik. Bazı başlıklarda Mevlevîye dışındaki tarikat meşayihine ait divanlardan ve şîirlerden de konuyla alakalı olduğunu düşünülen beyitler örnek olarak sunuldu. Metafor konusunda başta ansiklopedik bir eser olan A. Atilla Şentürk’ün “Osmanlı Şiir Kılavuzu”na olmak üzere, Ahmet Talat Onay’ın “Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar” ve İskender Pala’nın “Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü” adlı eserlerine de yeri gelince müracaat etme gayretinde olduk. Zira çalışmamız her ne kadar tasavvufî eksanlı bir kitap üzerine de olsa, kitapta yer alan dil, üslup/tarz ve anlatım dille ilgili bir takım sanatları da kapsamaktaydı. Neticede Sultan Veled’in eserinde gönül farklı açılardan ele alıp incelediğini müşahade ettik. Müellif gönül olgusunu diğer tüm tasavvufî düşünceleri gibi muhataplarına anlatma gayretinde olmuştur. Bunu yaparken kimi zaman okuyucunun dikkatini çekmek, kimi zaman anlatımı daha cazip bir hale getirmek ve bazen de konuyu somutlaştırmak adına metafor sanatına başvurmuştur. Sultan Veled bu metodunda, günümüz eğitim anlayışında “somuttan soyuta” şeklinde ifade edilen metodun bir benzerini daha o dönemde sergilemiştir. Mesela gönül katılığını anlatmaya çalışırken demircinin demir dövüp şekil vermede kullandığı “örs”, içinde olumlu-olumsuz envai çeşit şeyi barındırması açısından “derya” ve makbul olan olmayan düşünce ve hayallerin akislerini içinde barındırıp yansıtmaya cihetindense “ayna” gibi metaforlara başvurması bu kabilden sayılabilir. Öte yandan bir düşüncenin insan aklına gelişini ifade ederken “gönle doğmak”, bir hususta kararlı olmanın gerekliliğini dile getirirken “gönle oturtmak”, Hak Teâlâ dışındaki her şeyin (mâsivâ) unutulmasının lüzumunu anlatırken “gönülden atmak” gibi deyimlerle anlatımını süslemesi, Hak erlerinden bahsederken “gönül ehli”, yâre karşı duyulan aşk ve sevdâyı betimlerken “gönül yarası”, yararsız düşüncelerin kalpten atılmasından söz ederken “gönül temizliği” gibi terkiplere yer vermesi yine bu bağlamda değerlendirilebilir. Tüm bunlar Sultan Veled’in zengin ilmi ve tasavvufî kültürünün bir ürünü olan Rebâbnâme’den bizim çalışmamıza yansıyanlarından bazılarıdır. Bu çalışmada müellifin eserindeki tasavvufî anlayışı ve bunun sanatsal bir üslupla ortaya konuluşunun misalleri verilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın bir nebze de olsa Mevlevî tasavvuf anlayışına da katkı sağlayacağı ümidindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Sultan Veled, Gönül, Metafor, Tanrı, insan.

Research Article

History

Received: 21.05.2024

Accepted: 15.08.2024

Date Published: 30.09.2024

Plagiarism Checks

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Peer-Review

Single anonymized-One internal (Editorial Board). Double anonymized-Two external.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Aytekin Yıldız

Complaints

turkisharr@gmail.com

Conflicts of Interest

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Published

Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey.

Cite as

Yıldız, A. (2024). Metaphors about “the heart” in rebâbnâme. *Turkish Academic Research Review*, 9/3, 332-347, <https://doi.org/10.30622/tarr.1487330>

Abstract

The aim of this article is to determine the Sûfî understanding of the heart in Sultan Veled's Rebâbnâme and the metaphors he made based on it. In his work on Sûfîsm, the author touched on the heart (gönül), which is at the center of this spiritual evolution, on many occasions and produced a considerable number of metaphors in this regard. Because the heart and its training and purification is an abstract issue in itself and it may need a lot of explanation to be understood and explained. At this point, Sultan Veled introduces linguistic elements such as similes, metaphors, allegories, etc. to make the subject understandable for his audience. While doing all these, the author not only explains the subject to his audience, but also immerses them in a world of imagination, thus appealing to both the mind and the emotional world of the person. We started our study by giving information about the heart, which can be considered the pivot of Sûfîsm. Then, we scanned the Rebâbnâme, which was the subject of our research, from beginning to end and determined the locations of the word heart. This was then followed by the process of determining the expressions in which the author tried to explain the word, and whether he used them in their literal sense or metaphorically. By prioritizing the verses related to the expressions adorned with figures of speech such as simile, allegory, and metaphor, we tried to present an explanation on the subject by heading the emphasized point there. In the explanations in question, we benefited from Quran verses, hadiths, Sûfî works, and especially Rumi's “Masnavi” related to the subject. Regarding metaphors, we made an effort to refer to A. Atilla Şentürk's “Osmanlı Şiir Kılavuzu” (the Ottoman Poetry Guide), an encyclopedic work on metaphor. Even though our study was about a book based on Sûfîsm, the language, style and expression in the book also included some linguistic arts. As a matter of fact, the title of our article clearly reveals this. As a result, we observed that Sultan Veled discussed and examined the heart in many ways in his work. Of course, the author made an effort to explain the phenomenon of the heart to his addressees, as in all his other Sûfî thoughts. While doing this, he resorted to using metaphors about the heart, sometimes to attract the reader's attention, sometimes to make his narrative more attractive, and sometimes to make his narrative more concrete. In this method, Sultan Veled exhibited a similar approach expressed as “from concrete to abstract” in today's understanding of education. Based on this perspective, for example, when trying to explain the hardness of the heart, he resorts to the metaphor of the “anvil” used by blacksmiths to forge and shape iron, and compares it to the “sea” in terms of containing a variety of positive and negative things, and to the “mirror” in terms of containing and reflecting the reflections of thoughts and dreams, both acceptable and undesirable can be considered as such. On the other hand, his embellishment of his expression with idioms such as “to be born in the heart” when expressing an idea coming to the human mind, “to be settled in the heart” when expressing the necessity of being determined on a subject, “to throw away from the heart” while explaining the necessity of forgetting everything (mâsiva) except God Almighty, and his use of phrases such as “people of the heart” when talking about the men of truth, and “heartache” when describing the love and affection felt for the beloved, and “heart purity” when talking about removing useless thoughts from the heart can also be evaluated in this context. As far as we could determine, we tried to show both the Sûfî understanding in the author's work and its presentation in an artistic style. We hope that this study will also contribute to the understanding of Mevlevî Sûfîsm, at least to some extent.

Keywords: Sûfîsm, Sultan Veled, The Heart, Metaphor, God, Human Being.

Giriş

Her ne kadar tasavvuf ehli “tatmayan bilmez” düşüncesinde olsa da, Hakk’a vuslat uğrunda çıkmış oldukları seferde yaşadıkları halleri, kaydettikleri aşamaları zaman zaman beyan etme ihtiyacı duymuşlar ve bu bağlamda gerek nazım ve gerekse de nesir tarzında sayısız eserler vücuda getirmişlerdir. Önceleri tasavvufa yönelik genel eserler yazan sûfiler zamanla kendi ekollerini kurmuşlar ve meşreplerini açıklayan kitaplar kaleme almışlardır. İşte bu bağlamda eser veren müellif sûfilerden Sultan Veled (ö. 712/1312) de mesnevî tarzında yazmış olduğu Rebâbnâmesi’nde babası Mevlânâ’ (ö. 672/1273) dan almış olduğu tasavvuf anlayışını aktarmaya çalışmıştır. Bu esnada tasavvufun ekseninde yer alan “gönül”e ve onun müstesna mevkiine, kötü özelliklerden ve bahusus mâsivâdan arındırılması ve benzeri lüzumuna işaret etmiştir. Hakk’ın nazargâhı olan gönül mevzuunu ele alıp işlerken anlatımın daha cazip olması, konunun öneminin vurgulanması ve daha iyi idrak edilebilmesi gibi sebeplerle metaforlar kullanmıştır.

Bu kısa girişten sonra Rebâbnâme’de pek çok metafora konu olan kalp/gönül Hakkında biraz bilgi vermek yerinde olacaktır.

1. Kalp/Gönül

Sözlükte üstünü altına getirmek, sağa sola çevirmek, içini dışına çıkarmak gibi anlamlara gelen “kalb” aynı zamanda vücutta kanın cereyanını sağlayan uzva (İbrahim Mustafa vd., 1992:66) da ad olmuştur ki yürek (Devellioğlu, 2010:556) özellikle bu anlamda kullanılır. Peygamber Efendimizden nakledilen bir dua da “Ey kalpleri halden hale çeviren Allah’ım kalbimi dinin üzere sabit kıl!” (Tirmizî, “Kader”, 7, “Devât”, 124.) buyurulmaktadır. Bu hadisin muhtevası kalbin sözlük anlamıyla bağdaştığı gibi bu tasarrufun Allah Teâlâ’ya aidiyetine ve kalbin onunla olan bağlantısına da delalet eder. Ayrıca söz konusu hadiste ilgili kelimenin “tef’îl” babından türetilen ism-i fâil kalıbıyla “mukallibe’l-kulûb” şeklinde gelmesi “evirip çevirme” fiilinin mübalağasını ifade eder (İbrahim Mustafa vd., 1992:753) ki bu takdirde gönlün devamlı bir surette Hakk’ın tasarrufuyla karşı karşıya olduğu neticesine varılabilir.

Keşif ve ilhama muhatap olan, irfânî bilginin menba’ı (Uludağ, 2016: 205) kabul edilen kalbin Türkçe karşılığı ise gönüldür. (Uludağ, 2016: 229-232; Devellioğlu, 2010: 210). Hadîs-i kudsî olarak nakledilen bir rivayette Hak Teâlâ’nın yere göğe sığmadığını buna karşılık mümin kulun kalbine sığdığını bildirmesi¹ nahiyesinden bakınca kalp/gönül Hakk’ın mahallidir. Elbette burada söz edilen mahal olma durumu Cenâb-ı Hakk’ın cismen bir yere hulûl etmesi anlamında değildir. Hadisçilerin konuya bakışı hadisin lafzından hareketle bu noktaya kaymış, itikâdî açıdan oluşabilecek yanlış anlamaların önüne geçmek gayretiyle açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu meyanda yaptıkları açıklamada “Hakk’ın gönüle sığması” ifadesiyle Yüce Allah’a iman, marifetinin, zatına duyulan bağlılık ve muhabbetin kastedildiğini dile getirmişlerdir ki sûfilerin konuya yaklaşımı da bu şekildedir. Nitekim Gazzâlî (ö. 505/1111) “Gayrıdan (mâsivâ) alakayı keserek gönlü Allah’a bağlamak” (Kara, 1990: 34) şeklinde Tasavvufu tarif ederken mânevî tekâmülün gönül/kalp merkezli oluşuna vurgu yapmakla kalmamış, meşhur eseri İhyâ’da kalbe yüz sayfayı aşkın bir bölüm ayırarak konuyu pek çok açıdan incelemiştir (Gazzâlî, 1987: III/1-110). Hasan Basrî (ö. 110/728) kalbin (mânen) ölebileceğini ve o takdirde farzların ifasıyla onu diriltmeye çalışmak gerektiğini belirtmiş, dirilmesi sağlanınca da nafil ibadetlerle terbiye edilmesinin lüzumuna işaret etmiştir (Basrî, 2012: 101). Onun bu tavsiyesi “*Haberiniz olsun ki, Allah’ın*

¹ Hadisçiler nezdinde bu rivayetin bir aslı olmadığı, Cenâb-ı Hak ’ın sevgisinin, marifetinin ve O’na olan imanının ancak kalbe sığabileceği şeklinde anlaşılması gerektiği yoksa Allah’ın bir mekana hulûl etmesi şeklinde değerlendirilemeyeceği aksi takdirde bu düşüncenin küfre düşme sebebi olduğu yönündeki şerh ve izahlar için bkz: Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu’l-Hafâ ve Müzîlî’l-Elbâs*, çev. Mustafa Genç (İstanbul: beka Yayıncılık, 2019), III/469-471; Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, 2013), 251.

zikriyle kalpler mutmain olur.” (er- Ra’d 13/28) ayetiyle bağdaştırılabilir. Bunun tam tersi olarak, insan günah işlediği takdirde kalbin kararması söz konusudur. Zira hadîs-i şerîfte kul günah işleyince kalbine siyah bir nokta vurulduğu, tövbe edince silindiği, günahın tekrarı halindeyse o siyahlığın büyüyüp kişinin kalbini kaplayacağı (Tirmizî, “Tefsîr”, 83.) dile getirilerek bu husus “*Fakat onların kazanmış oldukları şey, kalpleri üzerini kaplamıştır.*” (el- Mutaffifîn 83/14) ayetiyle ilişkilendirilmiştir. Öte yandan “*O gün ki, ne mal faide verir, ve ne de oğullar. Ancak Allah’a selîm bir kalp ile varan kimse müstesnâ.*” (eş-Şuarâ 26/88-89) ilâhî hitabı kullara Yüce Allah’ın huzuruna temiz bir gönülle çıkmayı salık vermektedir.

Tüm bu nakledilenlerden anlaşılmaktadır ki kalp/gönül sürekli değişim halinde olan; kimi zaman paslanıp kararan kimi zaman arınan, kimi zaman (mânen) ölen ve belli şartlarda dirilen, hepsinden önemlisi Hakk’ın mahalli olması bakımından temiz tutulması gereken bir mahiyet arz etmektedir. Mânevî tekâmül yolunda böylesine önemli bir olguya mutasavvıf Sultan Veled’in değinmeden geçmesi elbette düşünülemezdi. Nitekim öyle de olmuştur ve çalışmamıza konu olan eseri Rebâbnâme’de pek çok vesileyle gönül ele almıştır.

1.1. Rebâbnâme’de “Gönül” ile İlgili Metaforlar

Müellif tüm tasavvufî izahlarında olduğu gibi gönülden bahsederken de çeşitli metaforlarla anlatımını süslemiş ve muhatabına öyle sunmuştur. Söz konusu metaforları şöyle sıralamak mümkündür:

1.1.1. Nazargâh

“Hazreti Hızır şefkatle ve muhabbetle dedi ki: ‘Ey Kelîm, ayağını yorganına göre uzat! Cenâb-ı Hak duanı kabul buyurdu seni bize ulaştırdı... Senin gönlünden başka yere Hudâ bakmaz, Hakk’ın rızası senin rızana bağlı olur.” (170/3838-171/3869)²

“Cüz dilet nebved nazargâhı Hudâ / Der rızâyı tû büved Hak râ rızâ” (139/7)

Sultan Veled bu beyitler arasında Hızır’ın Hz. Mûsâ’ya yönelik uzunca bir nasihatinden bahsetmektedir. Tüm bunlar içerisinde bizim konumuza esas teşkil eden son beyitte müellif Hz. Mûsâ’(as)nın şahsında Hak erinin gönlünü ele almaktadır. Zira Peygamberliği döneminde Hz. Mûsâ (as) Allah Teâlâ’nın yeryüzündeki elçisi ve halîfesidir. Vahy yoluyla Cenâb-ı Hak ile konuşma şerefine sahip ulû’l-azm bir peygamberdir. En seçkin bir kul olarak kendisi gibi gönül de Hak katında müstesna bir yere sahiptir. Müellif gönül Allah’ın nazargâhı olarak kabul etmektedir. Onun bu anlayışı sünnette yerini bulmaktadır. Nitekim sevgili Peygamberimiz (sas) “*Muhakkak Allah sizin dış görünüşlerinize ve mallarınıza bakmaz. Fakat kalplerinize/gönüllerinize ve amellerinize bakar*” (Müslim, “Birr”, 33) buyurarak mümin kulun asıl muteber olan yönünün kalbi olduğuna dikkat çekmiştir. Dönemindeki müminlerin en mümtâzı olan Hz. Mûsâ’nın (as) kalbi de Sultan Veled’in deyiimiyle Hakk’ın itibar ettiği yerdir. Ona iman ederek getirdiği dini kabul edenler o gönle girip Hak katında muteber olurken, imandan yüz çevirerek o gönül kazanamayanlar Allah indinde makbul olamazlar. Müellif bu ifadesiyle adeta her Hak erinin, kendi döneminin Hz. Mûsâ’(as)sı olduğunu ve onu tanıyıp kabul edenlerin “Merd-i Hudâ”nın gönlüne girmekle Allah katında değer bulacaklarını, Hak erinden yüz çevirenlerin ise ind-i ilâhîde merdut olacaklarını ihsas ettirmektedir.

Mevlânâ da Mesnevî’sinde gönülden nazargâh olarak söz eder:

“Demek ki şûlelerin nazargâhı o demirdir. Şu halde Tanrı’nın nazargâhı da gönüldür, ten değil!” (Mevlânâ, 1991: II/838)

1.1.2. Örs

² Sultan Veled, Muhammed Behâü’-d-dîn b. Mevlânâ Celâlê’-d-dîn, *Rebâbnâme*, çev. İbrahim Hak ı Eroğlu (Konya: İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2011), 171. Parantez içindeki ilk sayı Rebâbnâme’nin Eroğlu tercümesindeki sayfa numarasını, taksim (/) işaretinden sonraki sayı ise beyit numarasını göstermektedir. 171’inci sayfa 3869’uncu beyit.

“Bu eğri keman (yanlış zan) onun kafesi olmuştur. Ondan dolayı gönlü demir örs gibi katıdır. Dünya kaygıları onu sağır ve kör etmiştir. O derecede ki Süleyman’ı karınca zannediyor.” (183/4213-4214)

“În kemânı keş ber ô zindân şodest / Z’ân dili ô saht çûn **sindân** şodest.” (151/3)

Sultan Veled bu dizelerinde Hak yolunda olmayan kişinin yanlış düşüncelerini eleştirir. Zira bu fasit fikirler ve yönelişler sahibinin gönlünü karartmakta ve katılaştırmaktadır. Müellif burada kalbi, kendi dönemindeki insanların gayet iyi bildikleri demirci örsüyle ilişkilendirir. Ona göre örsün katılığı demir olmasıyla ilgiliyken, gönül kasveti dünyevi düşüncelerle alakalıdır. Örs, üzerinde kızdırılmış metallerin dövülmesine hiç aldırış etmediği gibi dünyaya dalan gönül de Hakk’ın zikrine ve ondan gelen feyiz ve tecellilere karşı kayıtsızdır; adeta kör ve sağırdır. Müellifin bu değerlendirmesi “Artık Allah’ın zikrinden kalbleri kaskatı kesilmiş olanların vay hallerine!” (ez-Zümer 39/22) ayet-i kerimesiyle örtüşmektedir. Hasan Basrî kendisine kalp katılığından şikayette bulunan birine gönlünü Hakk’ı zikredenlere açmasını ve böyle kimselere yakınlaşmasını (Basrî, 2012: 100) tavsiye ederek tedavi yolunu göstermiştir.

Beyitte geçen “zindân” ve “sindân” kelimelerinin ilk harfleri arasında mahreç yakınlığı olması sebebiyle “cinâs-ı muzârî” vardır.

1.1.3. Nûr Deryası

“Şaşılacak şeydir ki kutb-ı zaman olan şeyhin atıye ve ikramlarını dille şerh etmek imkansızdır. Yakın ve uzak niyet ettiği her yere hediyeler bahşeder ve cadılar onun bakışıyla hürî, gönüller **nûr deryası** olur.” (187/4301-4302)

“Gûçehâ bahşed be her nezdik ü dür / Ten şevved z’ô hür dil **deryâyı nûr**” (154/15)

Sultan Veled yukarıya aldığımız kısımda Hak erinin etrafına ne denli olumlu etkisi olduğuna değinmiştir. Sibâk ve siyâk ilişkisi içinde bakıldığında müellif, kâmil şeyhin müritlerine mânevî bir hayat kazandırdığı, hele sözkonusu mürşit zamanın kutbu ise artık onun ikramlarının ve çevresine saçtığı bağış ve ihsanlarının ucu bucağı olmadığı kanaatinde. Bunlardan biri de beyitte anılan kalbin “nûr deryası”na dönüşmesidir. Onun nûrlu bakışları “cadı” metaforuyla kastedilen mânen kötü konumdaki günahkârları, “hürî” metaforuyla ifade edilen salih/iyi kullara dönüştürdüğü gibi, bir önceki başlıkta değinilen dünyaya dalmış gönülleri de arındırarak o katılıktan kurtarıp adeta bir nûr deryasına çevirmektedir.

Beyitte yakın ve uzak kelimelerinin bir arada kullanımı tezat sanatına güzel bir örnektir. Ayrıca Hak erinin çevresine olumlu etkisinin “hediye” olarak adlandırılmasında istiâre sanatı vardır.

1.1.4. Mânâ

“**Mânâ** sudur; suret değirmendir. Haberdar olan suya talip olur. Suret işin iç yüzünü bilmez. Çünkü suret mânânın nakşı yerindedir. Fakat mânâsız suret bir ölüdür. Saf deryanın dalgalarıyla kenara attığı tortu gibi. Şu halde kıymet hep mânâdadır. Sureti bırak! Suret topaktır, sudur. Mânâ gönüldür, candır” (194/4471-4474)

“Hest **ma’nâ** âb u sûret âsiyâ / Âb cüyed her ki dâned âşinâ” (160/14)

Sultan Veled bu beyitlerde suret ve mânâyı kıyaslamakta ve mânevîyatın önemine dikkat çekmektedir. Müellifin bu bölümde suretin mânâ karşısında pek bir kıymetinin olmadığını asıl mühim ve hayatî olanın mânâ olduğunu vurgulamakta ve bunu yaptığı benzetmelerle desteklemektedir. Bu metaforlaştırmada suretle kastedilen insanın bedenidir ki toprak ve sudan yani çamurdan yaratılmıştır (es-Saffât 37/11). Mânâ ise insanın Hak’tan gelen ve yine O’na müteveccih olan yönüdür ki o da gönüldür, candır. Zaten toprak ve sudan müteşekkil bedene can veren, hayatîyet kazandıran da ruhtur. Nitekim müellif sureti kabuğa, mânâyı öze teşbîh ettikten

sonra yukarıdaki temsili getirmekte; mânânın önemini vurgulama sadedinde değirmeni harekete geçiren su misalinden yola çıkarak onu bedene kıymet kazandıran gönüle/cana benzetmektedir.

1.1.5. Derya

“*Hak Teâlâ bir nefes gönülden uzak değildir, gönlüm bir derya gibidir, o deryanın cevheri Hak’tır.*” (233/5432)

“*Nîst hâlî hiç ez dil Hak demî / Hak çû gevher v’în dilem hemçûn yemî*” (195/17)

Sultan Veled bu beytinde gönlü yine deryaya benzetmekte fakat farklı bir açıdan mevzuya yaklaşmaktadır. Beytin geçtiği yer bütün olarak incelendiğinde müellifin, gönlü içinde pek çok şey barındıran bir denize teşbîh ettiği müşahede edilir. Denizde makbul olan olmayan, herhangi bir kıymete haiz olan olmayan pek çok şey vardır. Lakin tüm bunlar içinde kıymetli görülerek aranan, bulmak için çaba sarfedilen şey incidir. Güzellerin değer verip boyunlarına taktığı, sultanlar indinde rağbet gören mücevher odur. Sultan Veled’in bu temsilde tıpkı denizde olduğu gibi gönülde de müspet menfi, değerli değersiz pek çok şey olduğuna, tüm bunlar içinde Hak zikrinin/fikrinin inci mesabesinde olduğuna vurgu yapılmaktadır. Nitekim Hak yolunun sultanları ona kıymet verir ve diğer her şeyden sarfı nazar ederek ona yönelirler. Bu bağlamda müellif taliplere gönül deryasında çerçöp hükmündeki diğer şeylerin boş verilmesinin lüzumuna işaret edip ve inci hükmündeki Allah sevgisine odaklanmaları gerektiğine değinerek asıl talep edilenin bu olduğu dersini verme gayretindedir.

1.1.6. Ayna

“*Gönül, aynaya benzer. Saf olursa gaflet pası ondan silinir. Onda cihanın nakışı görülür. Halkın sırları ona görünür... Fakat o merd-i ilâhî ki yükseklerde uçar her dem tecellî nûrundan feyz alır. Onun aynasında görünenler bundan başkadır... Daima Hudâ’dan söyler gayrıdan değil. Çünkü seyri daima o tarafadır.*” (235/5499-5521)

“*Dil çû mir’ât est cûn sâfi şevd / Zengi gaflet bî gümân ez vey reved*” (198/4)

Sultan Veled bu kez gönlü bir aynayla özdeşleştirir. Beytin devamında düşüncesini detaylandıran müellif riyâzet ve tefekkürle saflık kazanan bir gönlün içinde bulunduğu ortamı bir ayna gibi yansıtacağına değinmektedir. Ayna tutulduğu yerin aksini yansıttığı gibi gönül de çevresindekileri göstermektedir. Göklere tutulursa gökleri, yeryüzüne tutulursa yerdekileri aynada görmek mümkündür. Müellif bu benzetmesiyle gönül aynasının saflaştırılmasının önemine değindiği gibi onun neye döndürülmesi lazım geldiğine de vurgu yapmaktadır. Bu saf aynaya cihanın nakışları veya halkın olumlu-olumsuz düşünceleri değil Hakk’ın cemâli yakışmaktadır. Öyleyse kişi gönül aynasını Hakk’a döndürmeli ve onu seyretmeli, etrafındakilere de Hakk’ın güzelliğini aksettirmelidir.

Anadolu’da yetişmiş sûfilardan Şemseddin Sivâsî (1006/1597) de aynı doğrultuda; Hakk’ı görmek isteyenin gönül aynasını temiz tutması gerektiğini belirtirken şöyle demektedir:

“*Gönül mirâtım pâk it dilersen rü’yet-i Bârî / Ki kalbi yumayan bunda olsar anda nâ bînâ*” (Süer, 2017: 103)

1.1.7. Şeker Kamışı

“*Merd-i Hudâ da âlemin yardımcısıdır ve cihanda Hz. Âdem gibi Allah’ın halîfesidir. Cenâb-ı Hak onu âleme rahmet olarak resûl kılmıştır. Ta ki fakire zengine ihsanda bulunsun. Onun canını anâsır içine koydu ki anâsır ehline de can ve gönül bahşetsin. Körlerin gözü açılışın, cahiller alim, ahmaklar zeki olsun... Onun sevgisi canım ve gönlüm içinde yerleşmiştir. Hudâ’dan daima istediğim odur. Gönlüm şeker kamışına benzer,*

mayası onun muhabbetidir. Yahut gönlüm, nûru o sevgiden ibaret olan bir gözdür.”

(254/5961-255/5980)

“Dil çû ney u ân mihri ô hemçûn şeker / Dil çû çeşm u mihri ô nûrı nazar” (216/13)

Sultan Veled zikrettiğimiz beyitlerde “Merd-i Hudâ”ya yani Hak erine duyduğu sevgiyi dile getirmektedir. O sevgi öylesine çoktur ki tüm vücuduna; adeta zerrelere kadar işlemiştir. Müellif ona karşı içinde bulunan bu duygusunu tarif ederken muhabbet mahalli olarak kabul edilen gönlünü şeker kamışına benzetir. Şeker kamışı, bünyesinde barındırdığı şeker özü sayesinde tat kazanır. Bu o kamışın fitratında/mayasında bulunmaktadır. O bünyeye dışarıdan bir müdahale ile yerleştirilmiş değildir. Müellif kendi gönlünün de aynı şeker kamışı gibi yapısında Hak erine muhabbet hissini taşıdığını ve tatlılığının da bu sevgiden kaynaklandığını düşünür. Mefhumu muhalifi ele alınacak olursa; gönlünde sözkonusu sevgi olmasaydı alelade bir kamış gibi tatsız, tuzsuz bir halde kalacak, şeker kamışı kadar beğenilmeyecek, talep görmeyecekti.

1.1.8. Göz

“Yahut gönlüm, nûru o sevgiden ibaret olan bir gözdür.” (255/5980)

“Dil çû ney u ân mihri ô hemçûn şeker / Dil çû çeşm u mihri ô nûrı nazar” (216/13)

Sultan Veled üstte yer verdiğimiz beyitlerin hemen akabindeki bu beyitte de yine Merd-i Hudâ’ya diğer bir tabirle Hak erine duyduğu muhabbet ekseninde beyanlarına devam ederken bu kez de gönlünü bir göze teşbîh etmektedir. Ama bu sıradan bir göz değildir. Aksine o nûrunu, görüşünü Hak erinin sevgisinden alan bir gözdür. Bu teşbîhinde müellif gözün görmek için nûra/ışığa ihtiyaç duyduğu gerçeğine atıfta bulunmaktadır. Nûr/ışık olmadan gözün görme kabiliyetini gerçekleştirebilmesi mümkün değildir. Bir anlamda ışık olmadığı takdirde gözün de bir ehemmiyeti kalmamaktadır. Sultan Veled buradan hareketle gönlünün “Merd-i Hudâ” muhabbetiyle bir anlam kazandığını, aksi takdirde işlevini yitirerek görmeyen göz misali bir kıymetinin kalmayacağını belirtmektedir.

Yukarıdaki beytin her iki mısraında da teşbîh sanatına başvurulmuştur. Ayrıca “dil” ve “mihir” kelimeleri her iki mısra da zikredildiğinden terdîd sanatı da vardır.

1.1.9. Gönül Âlemi

“Hava olmak imkanı suda saklıdır. Onun asıl mahiyeti su şeklinde bulunmaktadır. Bunun için kararsızdır ki aslına koşmak ister. Su, inlemesiyle rüzgara der ki: ‘İrmak tarafına aslına gel! Sen su idin hava oldun. Aslına geri dön ki benlikten kurtulasın... Haydi! Bu toprak ve su âleminden çık da Hak erleri gibi gönül âlemine git!” (17/280-290)

“Hîn birûn â z’în cihânı âb u kil / Rev çû merdân der cihânı cân u dil” (14/1)

Sultan Veled bu dizelerinde mânâ âlemini gönüle izafe etmektedir. Müellif konunun girişinde suyun macerasına atıfta bulunur. Su döngüsü diye bilinen sünnetullahta, buharlaşıp havaya yükselen su şartlar gerçekleşince yağış olarak yere dönüp yine suya karışır ve aslına rücu etmiş olur. Bu misalden yola çıkan Sultan Veled Allah’tan gelen ruhun bu bedende bulunuşunun geçiciliğini vurgulayarak daha önce yaşamış Hak erleri gibi muhabatının da Allah’a yönelmesi gerektiğinin üstünde durur. Tekrar varılacak olan Hakk’ın huzurunu da “gönül âlemi” diye adlandırır. Nitekim bu sefer bedenle değil kalple ilgili mânevî bir yolculuktur.

Beyitte en aşağıda bulunan dünyevi bedenın kayıtlarından kurtularak en yukarıya; Hak ’ın huzuruna varılması salık verilirken her iki ifadenin aynı beyitte yer alması “tezat” sanatı olarak değerlendirilebilir. Yine cihan kelimesine her iki mısra da yer verildiğinden terdîd sanatı bulunmaktadır.

1.1.10. Gönül Adamak

“O sultanlara nasıl candan sevgili olur; canı, **gönlü** onlara nasıl **adarsın**? Onların zikri ruhuna nasıl gıda, yahut cismin canına nasıl feda olabilir? Eğer onlara burada arkadaş olduysan şüphe etme ki ezelde onlarla birlik etmişsin demektir. Velilere dostluk ediyorsan (onları seviyorsan) bil ki mânen onlardansın. Kendini onlardan başka görme! Zâhiren, bâtınen onların aynısın.” (120/2552-2556)

“Key muhibbi ân şehân kerdî zi dil / Key **şevî** hem **vakfti îşân** bî sicil” (98/30)

Sultan Veled bu mısralarında sultan diye tabir ettiği Hak erlerine duyulması gereken sevgiyi ele alır. Yukarıdan beri anlatımına bakılınca müellif erenlere sevgi duyabilmek için önce onları görüp tanımak gerektiğini belirtir. Görebilmek için de onları göreceğ göze sahip olmalıdır. Elbette bu kişinin elinde değildir ve Cenâb-ı Hak’tan bu hususta yardım dilemelidir. Ancak onları görüp tanıyabildikten sonra onlara layık sevgi duyulabilir. Bunun için de gördükten sonra onlarla hemdem olmak, sohbetlerinde bulunmak diğer bir tabirle dostluk etmek lazımdır. Sultan Veled canın ve gönlün onlara adanmasının bu suretle gerçekleşeceği fikrindedir.

Beyitte “istifhâm” sanatı kullanılmıştır. Zira burada muhataba tevcih edilen sual cevap almak için değildir. Bilakis velilerle sohbetin önemini dile getirme noktasında Sultan Veled’in duygu ve heyecanını yansıtmaya amacı taşımaktadır.

1.1.11. Gönül Avlamak

“Şeyh-i vâsıl vaktinin İsa’sıdır. Onun bakışı yardımıyla ölü can dirilir... Bu sözü bırakayım da o güzelden bahsedeyim. O, **gönlümü** avlayan güzeldir. O benim yanımda nasıl bir cilve ile kendini gösterdi ki zehrim bal oldu.” (165/3668-3676)

“Bigüzerem z’in güft ü gûyem z’ân nigâr / Z’ân nigârî k’eş şodem ez **cân şikâr**” (132/20)

Sultan Veled eserinin bu kısmında Hakk’a vâsıl olmuş kullardan bahsederken sözü gönlünü alan Hak dostuna getirir ve bu durumu “gönül avlama” metaforuyla ifade eder. Şiirsel anlatımda aşka düşen kişi veya onun gönlü “av” olarak değerlendirilirken, mahbûb ise avcı konumundadır (Şentürk, 2021: V/241). Müellif, beytin devamında Hakk’ın sevgili kulunun cilveli bir bakışıyla nasıl altüst olduğunu ve adeta zehrinin bala dönüştüğünü dile getirir. Bu suretle gönlü o güzel tarafından avlanmıştır. Güzel ile kastedilenin Hak eri olduğu da aşıkardır.

Beytin orijinalinde, ilk mısranın sonunda yer alan “z’ân nigâr” ifadesi ikinci mısra başında yinelenerek “reddü’l-acüz ale’s-sadr” sanatı yapılmıştır.

1.1.12. Gönül Bağlamak

“Çünkü bu köprü nihayet harap olacaktır. Ona **gönül bağlamak** doğru değildir.” (308/7256)

“Çün ki in pül mi şevved âhir harâb / **Dil** ber ô **binihâdet** nebved savâb” (271/2)

Sultan Veled bu bölümde dünyayı sonunda harap olacak bir köprüye teşbih ederken dünyaya yönelimi ise “gönül bağlamak” metaforuyla izah eder ve ona ilgi duymanın yanlışlığını anlatır. Birine veya herhangi bir şeye gönül verme mânâsına kullanılan (Şentürk, 2019: III/201) bu metaforu müellif de aynı anlamda kullanmıştır. Nitekim Mevlânâ de Mesnevî’de geçici olana gönül vermeyi eleştirirken şöyle söyler:

“Şimşek güler. Söyle kime güler? Işığına gönül verene” (Mevlânâ, 2017: 224). Hakk’a giden bir yolcu olan talibin, geçmeye mecbur olduğu köprüye gönül vermesini “hamâkat” diye niteleyen müellif, kulları bu beladan kurtarması için Allah’a yalvarmayı da ihmal etmez. (Veled, 2011:275, 324)

Sultan Veled’in hem oğlu hem halifesi olan Ulu Ârif Çelebi (ö. 719/1320) de aynı doğrultuda şöyle söylemiştir:

“Uzun emellere gönül bağlama / Ölüm o emelleri çabucak yırtıverir” (Kunt&Vanlıoğlu, 2013: 527)

1.1.13. Gönül Çelmek

“**Gönül çelciliği** bu hoşluğun varlığıyla mümkündür. Bu ödünç hoşluk gidince nâhûş olur.” (112/2349)

“Bâ vücûdi in hûşî **dilkeş** büved / Çûn reved ez vey hûşî nâhûş büved” (91/31)

Sultan Veled üstteki beyanında dünyayı yermekte ve onun güzel görünüşüne aldanmamak icap ettiğini bildirmektedir. Onun bu etkileyici görüntüsü ile insanları kendisine bağlamasını “gönül çelmek” şeklinde belirtir. Aslında âhiret yolcusu olan insanı, yaldızlı duruşuyla kandırıp oyalayan dünya hakikaten de insanın aklını çelmiş ve esas maksattan alkoymuştur. Müellif dünyadaki güzelliğin ödünç olduğunu ve geçici olan şeylere de aldanmamak gerektiğini hatırlatarak muhataplarını ikaz eder. Bu uyarı “Artık bu dünya hayatı sizi aldatmasın...” (el-Fâtır 35/5) âyet-i kerîmesinin bir tefsiri şeklinde de değerlendirilebilir.

Beyitte “hûş” ve “nâhûş” kelimeleri bir arada kullanılmak suretiyle “tezat” sanatı icra edilmiştir. Ayrıca “terdid” sanatı kullanılarak hoşluk kelimesi her iki mısradaki zikredilmiştir.

1.1.14. Gönle Doğmak

“Gerçi Âdem âlemden sonra vücûda geldi. Fakat hakikatte o âlemden evvel mevcut idi. Her ne kadar meyve ağacında meydana geliyorsa da, Yüce Yarattıcı ağacı meyve için yaratmıştır. Bağcı ağacı meyveliğe meyve için dikmez mi? Şu halde meyve mânen ağaçtan evvel mevcut olmuş olur... Öyle değil mi ki bağcının **gönlüne** meyve, ağaçtan evvel **doğmuştur** da ağaç yetiştirmeyi ondan sonra düşünmüştür” (289/6787-6792)

“Nî ki evvel **der derûni bâğbân** / Meyve **âmed** v’ânehî ez meyli ân” (115/22)

Sultan Veled bu beytinde bir fikrin akla gelişini “gönle doğmak” şeklinde metaforlaştırmaktadır. Bahsin evveline bakıldığında meyve ile ağaç arasında hangisinin diğerinin ürünü olduğu mevzuunu ele alıp adeta felsefe yapar. Zâhirde meyve ağacın ürünü iken aslında o ağacın var olmasına sebep teşkil eden şeyin bağcının aklına meyve yetiştirme fikrinin düşüşü olduğunu ileri sürer. Tabii bu misalin burada verilmesiyle asıl kastedilen insanın kâinâtın yaratılışına sebep oluşudur. Müellife göre Hak Teâlâ insanı yaratmayı dilemeseydi bu âlemi de yaratmazdı. İşte bu fikrin bağcının aklına gelmesi; müellifin deyimiyile “gönlüne doğması” söz konusu ağacın varlığına sebep teşkil ettiği gibi Allah Teâlâ’nın insanı yaratmayı dilemesi de kâinâtın var edilmesine zemin hazırlamıştır. Bu tabloda bağcı Cenâb-ı Hakk’ı, ağaç kâinâtı, meyve ise Âdem’i temsil etmektedir.

Müellif burada aslında temsil yoluyla “Hakikat-ı Muhammediye”den bahsetmektedir. Vahdet-i vücûd anlayışında ilk yaratılan Hz. Muhammed’in (sas) ruhudur. Hz. Adem (as) bedenlen önce yaratılmış olması hasebiyle “ebu’l-beşer” diye isimlendirilirken Hz. Muhammed’in ruhu ilk var edilen olduğu için “ebu’l-ervâh” diye tavsif edilmiştir (Demirci, 1997: 179). Aslında tüm yaratılışın merkezinde Hz. Muhammed (sas) vardır. Nitekim bir hadîste; Hz. Âdem’in yasak meyveyi yemesi sebebiyle cennetten yeryüzüne indirilmesi sonrasındaki tevbe sürecinde, Hz. Muhammed’in hürmetine af dilemesi ve bunun üzerine Allah Teâlâ ile aralarında geçen mükâlemenin nihayetinde Hak Teâlâ’nın Hz. Âdem’e (as) “Muhammed olmasaydı seni yaratmazdım!” (Hâkim, 2014: 2/672) buyurduğu zikredilmiştir. Tüm bu anlatılanlar ışığında kâinâtın merkezinde kevn-i câmi³ olan insan yer almaktadır ki onun da en üstün tezâhürü (insân-ı kâmil) Hz. Muhammed’ (sas)dir. (Konuk, 2017:1492).

1.1.15. Gönle Oturtmak

³ Hak ’ın celâl ve cemâl sıfatlarını kendisinde toplayan varlık. Ayrıntılı bilgi için bkz: İbnü’l-Arabî, Fusûsu’l-Hikem, Çev: Ekrem Demirli, s. 26, ALFA, İstanbul, 2019.

“Onu, meşhur olmak istememeyi (adem-i iştihârı), annen gibi **gönlüne oturt!** (sev!)” (291/6833)

“*Bî nişân âmed tariki âşıkân / Bî nişân râ hemçû mâder cân nişân*” (117/1)

Müellif yukarıdaki mısralarında bir olguda kararlı olmayı, onu sevmeyi “gönle oturtmak” tabiriyle muhataplarına sunmaktadır. Müellif yokluk konusunu işlerken sözü kendinden geçmeye getirir ve onu da tanınır/bilinir olmamakla irtibatlandırır. “Adem-i iştihâr” diye de tanımlanan bu durum tasavvufta kıymet verilen bir haslettir. Şem’î Efendi Mesnevî şerhinde Mevlânâ’nın konuyla ilgili beyitlerini “adı, sanı bilinmemek, değersiz görünmek” gibi anlamlara gelen “humûl” (Mevlevî, 2005/140) kavramıyla açıklamış ve önemine değinmiştir (Öztürk, 2011/356). Söz konusu beyitlerden biri şu şekildedir:

“*Dâneyi gizle tamamıyla tuzak ol; Goncaıy gizle dam otu ol!*” (Konuk, 2004: I/1863). Tasavvufa gönül veren talip toplumunda tanınan, meşhur biri olmak niyetiyle hareket edemez. Zira şöhret, kişinin varlığına varlık katar ve aşılması gereken benlik duvarını tahkim ederek yokluk yolcusunun işini zorlaştırır. Bunların idrakinde olan kişi aksine tevâzû ve mahviyet sahibi biri olarak halk tarafından tanınmayan, sıradan biri gibi yaşama ve benliğinden sıyrılıp fenâyâ erme gayretinde olmalıdır. Sûfilerin düsturları üzerinde titizlikle duran Sultan Veled de babasının izinde giderek şöhretten kaçınmaya verilmesi gereken ehemmiyeti belirtirken onu “gönle oturtmak” şeklinde metaforlaştırmıştır.

Beytin sonu baştaki ifadeye uygun bir lafızla geldiğinden “teşâbüh-i etrâf” sanatı vardır. Yine “Bî nişân” kelimesi her iki mısradaki bulunduğundan “terdîd” sanatı vardır.

1.1.16. Gönlü Bezenmek

“*O eşsiz şeyh, bu ve bunun yüzlerce mislini verir, eğer ona canıgönülünden mürit olursan. Onun hakkındaki inancın sağlam olursa, sen de onun gibi gören ve bilen olursun. İtikadını artır ki esas odur. Tâ ki ayrılığın kavuşma olsun. Her kim güzel ve sağlam itikada sahipse, onun canı, gönlü güzellikle **bezenmiştir.***” (188/4325)

“*Her ki ô râ i’itikâdi râstest / Ez hôşihâ cân u dil ârâstest*” (155/6)

Sultan Veled bu beytinde inancı ele almaktadır. O’na göre kişinin inancı kendisine değer kazandırmaktadır. Burada sözü edilen inanç hakiki mürşide duyulan inanç ve bağlılıktır. Buraya aldığımız pasajın öncesinde müellif, Peygamber efendimizin alemlere rahmet (21/107) olduğunu dile getiren ayeti zikreder. Sonrasında Allah Rasûlünün (sas) bu rahmet olma yönünü; insanları şerden hayra, kötülükten iyiliğe sevk etmesiyle ilişkilendirir. Akabinde sözü peygamberin izinden giden ve onun gibi “Merd-i Hudâ” yani Allah eri olan hakiki mürşide getirir. Çünkü O’na göre gerçek şeyh de insanlığa pek çok manevî faydalar sağlamaktadır. Fakat sözü edilen güzelliklere ulaşmak için şeyhe olan inancın/itikadın sağlam olması gerekmektedir. Böyle olduğu takdirde müridin gönlü güzellikle bezenebilecektir. Burada müellif “süslenmiş” anlamına gelen “ârâste” (Olgun&Drağın, 1984: 5) kelimesini kullanmıştır. Eroğlu bu ifadeyi “bezenmek” kelimesiyle tercüme etmiştir ki bu da “süslenmek, donanmak” anlamlarına gelmektedir (Ayverdi, 2020: 360).

Burada insana ait bir özellik olan “süslenme” eylemi soyut bir varlık olan gönle izafe edildiğinden “istiâre-i tahyîliyye” sanatından söz edebiliriz.

1.1.17. Gönlü Diri/Ölü Olmak

“Gözünü aç, kendine gel! İsimlerde isimlendirilenin güzelliğini seyret, ad verileni bizzat isimde gör! Eğer böyle görmezsen senin körlüğüne verilir. **Gönlü diri** olanı ruhu ölü olan nasıl görebilecek? Bir şeyhin yanına git de sana öğretsin. Tâ ki her isimde müsemmayı göresin.” (331/7877-7879)

“*Ve’r nebînî bâşed ez kôriyet ân / Key bibîned **zinde dil** râ mürde cân*” (292/31)

Sultan Veled bu beytinde gönlü diri ve ölü olmakla nitelemiştir. Ona göre her baktığında Hakk'ı seyredilemek gönlü diri olmaya ve bu kabiliyeti kazanmak da kâmil bir şeyhin eğitiminden geçmeye bağlıdır. Kalbin diri veya ölü olması konusuna Sultan Veled'den önceki sûfiler de değinmişlerdir. Örneğin Gazzâlî, Kalbin marifet nurlarıyla dirilebilmesini, nefsin mücâhedeyle öldürülmesi şartına bağlamıştır(Gazzâlî, 2015: 35). Sühreverdî (ö. 632/1234) ise kalbin edeplerinden bahsederken; güzel ahlaka sarılıp, kötü düşüncelerden arınarak Hak Teâlâ ve tüm müslümanlar hakkında güzel zanda bulunmanın lüzumu üzerinde durmuş ve akîde bozukluğu ile kötü ahlakın kalbi öldüreceğini belirtmiştir(Sühreverdî, 2014: 105).

Mevlânâ da Mesnevî'sinde şöyle der:

“ ‘Ey padişahlar padişahı sana gönül getirdim. Bu Sebzvar'da bundan daha iyi gönül yoktur’ dersin. O da der ki: A küstah, burası mezarlık mı ki buraya ölü gönül getiriyorsun?” (Mevlânâ, 1991: V/891-892)

Sultan Veled'in yaptığı bu metaforlaştırmada, “istiâre-i tahyiliyye” sanatıyla soyut bir varlık olan gönle canlı varlıkların özelliği olan ölme ve dirilme izafe edilmiştir.

1.1.18. Gönül Kandilinin Yağı

“Hak isteklisi için ilk yapılacak iş, kalbini nûrlandırmaktır. ‘Yekâdu zeytuhâ yudûu’ mantık-ı şerifince müminin kalbi ‘zeyt’ gibidir. Zeyt (zeytin ağacı yağı) bulanıklık ve diğer cisimlerden arındırılınca parlamaya başlar. Öyle ki talip onu ateş yalımı zanneder. Artık kalp saflık bulunca onda gayb âleminin suretleri ve daha birçok ilginç görüntüler akseder... Fakat gelişerek yüksek makamlara erişince gönül kandilinin yağı (zeyt) Hakk'ın nûruna kavuşur” (274)

“Liken çûn terakkî köned u makâmeş âlîter şevved, zeyti dili ô be hil'ati nûri hakîkî muttasıl kereded.” (232/32, 233/1)

Sultan Veled bu satırda gönlü kandil içinde bulunan yağ olarak değerlendirmekte (Şentürk, 2021: V/245) ve bunu yaparken Nûr Süresi 35. ayetten alıntıda bulunmaktadır⁴. Ayette de belirtildiği üzere kandil ve içindeki yağ parıldamaktadır. Müellif, kandil içine konulan zeytinyağının bir takım işlemlerden geçirilerek arınması neticesinde pırıl pırıl bir görünüme kavuşması misalinden yola çıkarak, talibin kalbinin de tasfiye edildiği takdirde mâsivâdan arınarak saflık kazanacağını ve nihayet ışıltılı Hakk'ın nûruna kavuşacağını dile getirmektedir.

1.1.19. Gönüldeki Dügümler/ Çözümü

“Bu öğütler dostlar için söylendi, tâ ki gönüllerdeki ukdeleri halletsin” (316/7479)

“Behri yârân güfte şod in pendhâ / Tâ küşâyed ez derûnişân bendhâ” (279/5)

Sultan Veled mesnevi türündeki eseri Rebâbnâmeyi yazma sebeplerinden biri olarak gönüllerde yer alan olumsuzlukların giderilmesini göstermiş ve bunu “gönüldeki düğümlerin çözülmesi” diye tabir etmiştir. Bu düğümler, olumsuz düşünceler; yanlış bilgi ve inanışlar, birtakım önyargılar vel hasıl Hakk'a yol almaya engel olabilecek her şey olabilir. Bu meseleler halledilmedikçe de kul Rabb'ine yönelemeyecektir. O halde anılan ukdeleri çözecek bilgilendirmeler yapılmalı ve gönül sözkonusu düğümlerden kurtarılmalıdır. Müellifin eserini kaleme alma sebeplerinin başında bu yer almaktadır.

Mevlânâ da Mesnevî'de bu konuya değinir:

⁴ En-Nûr 24/ 35. Ayetin tamamı: “Allah Teâlâ göklerin ve yerin nûrudur. Nûrunun meseli, içinde latif bir çırağ bulunan bir mişkât gibidir. O çırağ ise bir kandil içindedir. O Kandil ise sanki bir incimsi yıldızdır, şarkı ve garbı olmayan mübarek bir zeytin ağacından tutuşturulmaktadır. Onun yağı bir halde ki, kendisine ateş dokunmasa bile hemen hemen ziya verecektir. Nûr üstüne nûrdur. Ve Allah nûruna dilediğini kavuşurur. Ve Allah Teâlâ nâsa misaller irad eder ve Allah Teâlâ her şeyi Hak ıyla bilicidir.”

“Yazıklar olsun ki yol kesiciler oturmuşlar / dilime yüzlerce düğüm vurmuşlardır.” (Mevlânâ, 1991: III/8)

1.1.20. Gönülden/ Kalpten Atmak

“Allah’ın razı olduğunu yapalım, rızası dışında iyi-kötü ne varsa **kalbimizden atalım**” (113/2390)

“Tâ rızâyı Hak çi çiz est ân könîm / Nîk u bed râ behri ô **ez dil kenîm**” (93/8)

Sultan Veled, dinimizde asıl önem arzeden şeyin “Allah rızası” olduğunu, diğer her şeyin ona kıyasla adeta bir kıymet ifade etmediğini beyan etme gayretindedir. Hatta Hak Teâlâ’nın hoşnutluğu dışındaki hiçbir şeye bir ehemmiyet atfedilmemeli; düşünce dünyasından, ondan gayrı ne varsa akıldan/fikirden tamamen silinmelidir. Nitekim yüce Yaradan Kur’ân-ı Kerîm’de müminlerin âhiretteki ödülleriine değindikten sonra “*Ve Allah Teâlâ tarafından bir rızâ ise, daha büyüktür.*” (et-Tevbe 9/72) buyurmak suretiyle Hakk’a gönül veren bir kulun asıl maksadının ne olacağına işaret etmiştir. İşte yukarıdaki dizeleriyle müellif bu umdeye değinirken “gönülden atmak” metaforunu kullanmıştır. Ona göre de Hak talibi “rızâyı ilâhî”yi esas almalı başka hedefleri (mâsivâyı) gönülden çıkarıp atmalıdır (Veled, 2011: 227).

Benzer bir kullanım Kuddûsî’(ö: 1265/1849)nin sözlerine şu şekilde yansımıştır:

“*Düşüp sevâna dilden mâsivâyı sürmüşem ey Dost / Seni alup kamu varlığını ben vermişem ey Dost*” (Kuddûsî, 1973: 23)

Beyitte iyi ve kötü anlamlarına gelen “nîk” ve “bed” bir arada zikredilmek suretiyle “tezat” sanatı kullanılmıştır.

1.1.21. Gönül Ehli

“**Ehl-i dilin** sözleri dilsizdir, sırları canlarında gizlidir. O canlar şarabı sakiden daima dudaksız vesairesiz çekerler (içerler).” (285/6670)

“**Ehli dil** râ bî zebân güftârhâst / Cânîşân râ der nihân esrârhâst” (242/11)

Sultan Veled üstteki mısralarında “ehl-i dil” metaforuyla bir gruptan söz eder. Bunlar dış görünüşe ehemmiyet vermeyerek iç âlemini imar etmeye gayret sarfeden kişilerdir (Şentürk, 2021: V/256; Onay, 1992: 139). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere tasavvufa gönül verenler; sûfî, velî ve arifler gönül ehli, gönül sahibidirler (Uludağ, 2016: 46,118). Müellife göre Kur’ân ayetlerinin zâhiri mânâsının yanında bir takım bâtnî anlamları da vardır ki bunları ancak tezkiye-i nefis ve tasfiye-i kalpten geçerek “gönül ehli” namını hak eden büyükler anlayabilir. Onların bu sırları herkese açıklamamalarının nedeni ise avamın bunu anlama seviyesine erişememiş olmalarından neşet etmektedir. Harf ve sesle alakası olmayan bu şerhleri dinleyebilmek için de belli bir olgunluğa ulaşmak gereklidir. Dilsiz vuku bulan bu konuşmayı dinleyebilecek düzeye gelenler ancak söz konusu esrarın muhatabıdır. Şu halde bu ilmin sahipleri mutlaka “gönül ehli” olduğu gibi dinleyen de bir miktar bu nimetten haz almış olmalıdır (Veled, 2011: 40,105,196).

Şîrâz’lı Hâfız (ö. 792/1390) da bir beytinde gönül ehline şöyle seslenir:

“*Gönül elden gidiyor, ey gönül sahipleri Allah için (yardım edin!) / Yazıklar olsun ki gizli dert açığa çıkacak!*” (Şîrâzî, 1944: 4)

1.1.22. Gönül Sazı

“**Gönül sazıyla** demsaz olmak üzere, bu defa da başka bir şekle başlıyorum. Gönül sazı, can içinde gizli olan aşktır.” (329)

“*Şekli diğer mî könem âgâz bâz / Tâ şevem bâ **sâzı dil** demsâz bâz*” (290/23)

Sultan Veled yukardaki ifadesinde kalp deyince akla ilk gelen aşkı “gönül sazı” metaforuyla vurgular. Konu bir bütün olarak değerlendirildiğinde aşk-ı ilâhî ile harekete geçtiğini ve meseleye giriş yaptığını belirten müellif, can içinde görülmediği halde tüm bu anlatılanların meydana gelmesine sebep olan muharrik kuvvetin gönlündeki aşk olduğunu yazıya döker. Bu haliyle aşk sanki eseri ortaya koyan sanatkar gibidir. Kendisi görünmese de eseri gören onun aşkın ürünü olduğunu anlamalıdır. Sultan Veled “gönül sazı” aşk olduğu için tüm bu nameleri taliplere sunabilmektedir.

1.1.23. Gönül Temizliği

“*Can suyu saftır. Ne tortusu var, ne çamuru. Ten tortusundan geç de gönül temizliğini bul!*” (79/1583)

“*Âbı cân sâfist bî dürdi türâb / Dürdi ten bigüzâr u sâfi dil biyâb*” (62/14)

Sultan Veled varlıktan soyutlanıp can deryasına karışmayı betimlerken onu adeta cennetle özdeşleştirir ve anlatımını sanki cennet tasvirine çevirerek oradaki güzellikleri saymaya koyulur. Mevzuyu nihayete erdirirken bahsi yine cana getirip onun saflığını, tortusuz ve çamursuz su misaliyle anlatır. Buradan kurduğu ilgi doğrultusunda ruha nispetle tenin tortu ve çamur oluşuna atıfta bulunarak mânevî arınmanın lüzumuna değinir. Müellife göre “gönül temizliği”ne ulaşmanın yolu ten tortusundan geçmek yani varlıktan soyutlanmaktır.

Mevlânâ da Mesnevî’inde temiz gönle değinmiştir:

“*Süfînin defteri, harflerin yazılmasından meydana gelen karalama değildir / Ancak kar gibi bembeyaz ve temiz gönüldür.*” (Mevlânâ, 1991: II/ 3)

Beyitte tortu anlamındaki “dürd” kelimesi tekrar edildiğinden “terdîd” sanatı vardır.

1.1.24. Gönül Yarası

“*Nasipsizlerin nasibi ondandır, gönül yaralarının şifası ondandır.*” (100/2027)

“*Bî nevâyân râ nevâ her dem ez ô / Renci dilhâ râ şifâ her dem ez ô*” (80/14)

Sultan Veled Cenâb-ı Hakk’ın sonsuz lütuf ve ihsanlarından bahsederken “gönül yarası”nın şifasının da O’nda olduğunu söyler. Aşka düşen kişinin sevdiğini çokça düşünmesi ve bu süreçte yemeden içmeden kesilmesi neticesinde verem hastalığına yakalanarak ciğerlerinde oluşan yaraların gönüle izafe edilmesi (Şentürk, 2021: V/238) şeklinde yapılan açıklamanın haklılık payı olabilir. Fakat buradaki gönül yarası ile kastedilen gönülde yer eden sevda olmalıdır. Zira sevda bir yara gibi sahibinin gönlünde sürekli yer tutar ve huzursuz bırakır. Şu halde bu yaranın şifası ile kastedilen ise sevgilinin vuslatı olmalıdır. Bu açıklamaya bir misal olmak üzere son dönem mutasavvif şairlerinden Osman Hulûsî’ (ö.1990) ye ait;

“*Gönül derdinle bîmâr oldu, dermâna eriş ey yâr! / Yanar hasret odundan, âna ihsâna eriş ey yâr!*” (Ateş, 1986: 30) beyti zikredilebilir. İmkansız gibi görülen bu nimete erişebilmek de ancak Hakk’ın lütfuyla mümkün olacaktır.

Bu beyitte her iki mısranın sonunda aynı kelime grubunun zikredilmesi nedeniyle “reddü’l-kâfiye” sanatı vardır.

1.1.25. Gönül Yolu

“*Tarafsız tarafına gönül yolundan git! Çünkü o menzile senlik sığmaz.*” (291/6834)

“*Ez rehi dil rev besûyi bî sîy / K’ender ân menzil nemî genced tûy*” (117/2)

Sultan Veled meşhur olmaktan kaçınmak konusunu işlerken “gönül yolu” metaforunu da kullanmıştır. Müellife göre göre benlikten sıyrılmak için “humûl” yani az bilinir olmak, tanınmamak önemlidir. Zira bunlar insandaki benlik duygusunu artıran şeylerdendir. İnsanların ilgisi nefse güzel gelir, gururu okşanan nefis olumsuz anlamda kuvvetlenir. Halbuki asıl olan onun yenilmesi ve büsbütün dize getirilmesidir. Ancak ondan sonra

benlik aşılarak gönül yoluyla Hakk’a doğru yolculuk yapmak mümkün olacaktır. Şu halde gönülden bu engel kaldırılmalı, mekandan ve zamandan münezze olan Hakk’a yolculuğa sekte vurulmamalıdır.

1.1.26. Gönüle Sığmak

“Peygamberân-ı ızâm ve evliyâ-i kirâmın suretleri (cisimleri) o ezeli şarabın kaplarıdır. Onlar kap olunca, kabın içindeki Hak Teâlâ hazretleri olması gerekir. Çünkü O yüzünü açıkça onlardan gösterir. Bu sebepten dolayı Cenâb-ı Deyyân Hazretleri buyurmuştur ki: ‘Ben yere göğe sığmam, ancak müminin gönlüne sığarım. Sen beni daima o gönülde ara!’”
(94/1916-1919)

“Der dili mü’min bigencem ey fetâ / Ender ân dil cû merâ tû dâimâ” (76/10)

Müellif burada daha öncede değindiğimiz hadis-i kudsî’ye⁵ yer vermekte ve Hakk’ın gönüldeki konumunu ele almaktadır. Bu beyitler bütünlük içinde değerlendirildiğinde; Hak Teâlâ’nın nebiler ve velilerin gönüllerinde yer aldığını, her ne kadar kaplar farklı da olsa içindeki şarabın bir olduğu misalinden hareketle tüm Hak erlerinin gönülünde onun sevgi ve marifetinin bulunduğunu haber vermektedir. Sultan Veled gibi bu noktaya dikkat çeken pek çok veliden biri de Halvetî meşâyihından Vâhib-i Ümmî (ö:1004/1595)’dir ki kendisi bir beytinde;

“Yer göğe sığmayanı, bende imiş, buldum ahî / Aşk bağının bülbülüyem, gördüm gülü, geldim ahî”
(Ögke, 2018: 178) diyerek kendisini ifade etmiştir. Dolayısıyla Hakk’a kavuşmak isteyen kişi onların eteğine sarılmalı, vuslatı onlarda aramalıdır. Zira onlar Hakk’ın yüzünü gösterdiği mazharlardır.

Müellifin bu beyitte muhatabına “ey fetâ” şeklindeki seslenişi öylesine bir çağrı değildir. Bilakis karşısındakinin dikkatini çekmeye yönelik bu ünlem, aynı zamanda Sultan Veled’in his ve heyecanını dile getirdiği ve teşvik (iğrâ) anlamı taşıdığı için “nidâ” sanatına bir örnek teşkil etmektedir.

Müellifin beyitlerine genel olarak baktığımızda kelimelerin çoğunlukla birbiriyle uyumlu olması ve aralarında tenâfür bulunmaması sebebiyle “iltiâm” sanatı da mevcuttur.

Sonuç

Mevlevîliğin kurucusu sayılan Sultan Veled’in Rebâbnâme’sinin daha iyi idrak edilebilmesi için eserinde yer verdiği konular kadar onları izah sadedinde yapmış olduğu metaforların anlaşılması da ehemmiyet arz etmektedir. Müellif, eserinde tasavvufun soyut âlemini ve onunla ilgili unsurları muhatabına sanki bir ekranda seyrettircesine sunmaktadır. Bu meyanda nazargâh-ı ilâhî olan ve bu sebeple tasfiye edilmesi gereken, itminanı Hakk’ın zikrinde bulan, günahlarla kirlenip tevbelere arınan, Hakk’ın huzuruna varıldığında selîm olması gereken gönülün anlatımı da güzel bir tarzda muhataplarına sunulmaktadır. Sultan Veled’in metaforlarla süslediği bu temsillerinde gönül kimi zaman bir şeker kamışı, kimi zaman bir ayna, bazen derya bazen örs olur. Müellifin “âlem” diye tabir ettiği gönül kimi zaman avlanan, kimi zaman ise adanan ya da bağlanan konumundadır. Tabi müellif bunu gerçekleştirirken teşbîh, istiâre, mecaz gibi çeşitli edebi sanatlara başvurarak soyut kavramları somutlaştırma yoluna gitmekte bu da pek çok metaforu beraberinde getirmektedir. Bu sayede müellif hem muhatabına konuyu daha iyi anlatmış olmakta, hem de anlatım gücünü ve zenginliğini gözler önüne sermektedir. Denilebilir ki, metaforlar onun zengin tasavvuf anlayışının aktarımı için birer vasıta konumundadır.

Müellif bu zengin tasavvuf kültürünü elbette babası Mevlânâ Celâleddîn Rûmî’den almıştır. Bu sebeple konuları ele alırken Mevlânâ’nın Mesnevî’sindeki beyitlerle anlatılan mevzulara misaller sunulmuştur. Böylelikle bu çalışma Mevlevî tasavvufun anlaşılmasına küçük de olsa bir katkı olarak değerlendirilebilir.

⁵ 1 numaralı dipnota bkz.

Ayrıca yeri geldikçe diğer tarikat meşâyihına ait beyitlerle de anlatım desteklenmiştir. Tüm bunlara bakıldığında, zikredilen noktalarda ehl-i tasavvuf arasında anlayış birliği olduğu şeklinde bir çıkarım yapmak da mümkündür.

Bu araştırma ile Rebâbnâme baştan başa incelenerek kalp/gönül ile alakalı metaforlar şu şekilde tespit edilmiştir:

Gönül (171/3869; 183/4214; 188/4302; 194/4474; 233/5432; 235/5499; 255/5980; 5982; 274/6449), **Gönül/g.âlemi** (17/290; 97/1982; 118/2513), **Gönül adamak** (120/2553), **Gönül avlamak** (165/3675; 203/4667), **Gönül aynası** (78/1552; 235; 236/5513; 251/5883); **Gönül bağlamak/vermek** (45/850-851; 308/7256; 324/7695); **Gönül çelmek** (112/2349; 215/4987), **Gönül deryası** (274/6449 ; 313/7397, 335/7989), **Gönül ırmağı** (301/7110), **Gönüle doğmak** (289/6792; 307/7233), **Gönüle oturtmak** (291/6833), **Gönül kandili** (274), **Gönül kilidi** (329), **Gönül levhasındaki sırrı okumak** (273/6443), **Gönülde aşkın uyanması** (171/3879), **Gönüldeki düğümler/çözülmesi** (316/7479), **Gönülde atmak/çıkarmak** (113/2390; 121/2579; 177/4066; 213/4927; 220/5140; 244/5700; 301/7106), **Gönülde kaynamak** (215/4990), **Gönülde muhabbet bağlamak** (179/4095), **Gönülde silmek** (227/5293), **Gönül ehli** (146/3177; 173/3942; 219/5109; 285/6670; 335/7989), **Gönül ehlinin cisminde Hak 'ı görmek** (167/3740; 192/4403), **Gönül/dil hazinesi** (114/2430), **Gönül malı** (123/2630-263), **Gönül nûrlandırın** (316/7476), **Gönül nûru** (119/2527; 324/7670; 7671), **Gönül sahibi** (40/771; 105/2155; 196/4517), **Gönül sazı(aşk)** (329), **Gönül temizliği** (79/1583), **Gönül vermek** (275/6473; 324/7695), **Gönül yarası** (100/2027), **Gönül yolu** (291/6834; 328/7796), **Gönle sığmak** (94/1919), **Gönle uğramak** (233/5431), **Gönülde aramak/bulmak** (94/1919; 234/5471), **Gönülde dolaşmak** (147/3192), **Gönülde oturmak** (132/2843), **Gönülde parlamak** (126/2688), **Gönülde yer tutmak** (155/3439; 167/3727), **Gönülde çıkarmak** (103/2105), **Gönül bezenmek** (188/4325), **Gönül diri(olmak)** (331/7878), **Gönül Hak'ın menzili** (162/3613), **Gönül meşgul etmek** (263/6193), **Gönül sultana taht olmak** (167/3739).

Kaynakça | References

- Aclûnî, İ. (2019). Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-Elbâs (C. 1-4). Çev: Mustafa Genç. İstanbul: Beka Yayıncılık.
- Ankaravî, İ. (2005). Nisâbu'l- Mevlevî Tercümesi. Çev: Mevlevî, Tâhir. Konya: Tekin Kitabevi.
- Ateş, O. H. (1986). Dîvân-ı Hulûsî-i Dârendevî. İstanbul: Anadolu Matbaası.
- Basrî, H. (2012). Zühed. Derleyen: İshak Doğan, Konya: Hüner Yayınevi.
- Devellioğlu, F. (2010). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Gazzâlî, M. (1987). İhyâu Ulûmi'd-Dîn (C. 1-4). Çev. Ahmet Serdaroglu. İstanbul: Bedir yayınları.
-(t.y.). İhyâu Ulûmi'd-Dîn (C. 1-9) Cidde: Dâru'l-Minhâc.
-(2015). Hak Yolcusuna Öğütler. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Hâkim, M. (2014). Müstedrek ale's-Sahîhayn. (C. 1-2) Beyrut: Dâru't-Te'sîl.
- İbrahim, M., Ahmed H., Hamid A., Muhammed A. (1992). El- Mu'cemu'l-Vasît. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Kara, M. (1990). Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Konuk, A. A. (2017). Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Konuk, A. A. (2004). Mesnevî-i Şerif Şerhi. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Kuddûsî, A. (1973). Kuddûsî Divanı. Çev. Mehmed Emin Eminoglu. Konya: Can Kitabevi.
- Kunt, İ., Vanlıoğlu M. (2013). Ulu Ârif Çelebi Dîvânı. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi.
- Bilmen, Ö. N. (t.y.). Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli Âlisi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mevlânâ, C. R. (2017). Mesnevî. Çev. Adnan Karaismailoğlu. İstanbul: Akçağ.
- (1991). Mesnevî. Çev. Veled İzbudak (C. 1-6). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Müslim, E. H. b. H. (1403/ 1983). *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (C. 1-4). Beyrut: y.y.
- Onay, A. T. (1992). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ögke, A. (2018). *Elmalı Erenlerinde Mânâ Dili*. İstanbul: h Yayınları.
- Öztürk, Ş. (2011). *Şem’î Efendi ve Mesnevî Şerhi*. İstanbul: İSAM.
- Pala, İ. (2018). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Süer, F. R. (2017). *Şemseddîn-i Sivâsî Dîvânı*. İstanbul: h Yayınları.
- Sühreverdî, A. (2014). *Âdâbü’l- Mürîdîn*. Çev. Süleyman Gökbulut. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Şîrâzî, M. (1944), *Hâfız Dîvânı*. Çev. Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Şentürk, A. A. (2016-2021) *Osmanlı Şiiri Kılavuzu* (C. 1-5). İstanbul: Osedam.
- Tirmizî, M. b. İ. (1987). *el-Câmi’u’s-Sahîh*(C. 1-5). thk. Yûsuf Kemâl el-Hût. Beyrut: y.y.
- Uludağ, S. (2016). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- Veled, S. (2011). *Rebâbnâme*. Çev. İbrahim Hak ı Eroğlu. Konya: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Yıldırım, A. (2013). *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*. Ankara: TDV yayınları.